

Є. Ю. Полянський,

доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»

В. П. Бойченко

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВопорушень ПРОТИ СУСПІЛЬНОЇ МОРАЛІ: АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД

Стаття присвячена питанням методології досліджень кримінальних правопорушень проти суспільної моралі в аспекті антропологічного підходу. Зазначено, що під кримінально-правовою охороною моралі у антропологічному сенсі слід розуміти заходи по забезпеченню безпеки існуючих суспільних відносин та інтересів та утримання громадян від протиправних посягань шляхом визначення в кримінальному законі шкідливих для особи, суспільства та держави правопорушень та встановлення за їх вчинення кримінальних покарань та інших заходів кримінально-правового впливу. Вказано, що під моральною безпекою взагалі розуміється стан захищеності та стійкості основних джерел життєдіяльності та психічного та психіатричного самопочуття індивідів від суспільно небезпечних загроз. Особливо це важливо сьогодні з антропологізацією суспільних відносин задля формування нового інформаційного простору. Методологія антропологічного дослідження кримінально-правової норми Загальної частини Кримінального кодексу України базується на використанні знань про суб'єкта кримінальної відповідальності для притягнення та індивідуалізації відповідальності.

Методологія антропологічного дослідження кримінально-правової норми Особливої частини Кримінального кодексу України пов'язана із вирішенням питання, наскільки диспозиція складу кримінального правопорушення у та його санкція відповідає людиноцентристському підходу, офіційно вираженому в усталеному переліку основних прав та свобод людини та практиці Європейського суду з прав людини.

Зроблено висновок, що антропологічний вимір кримінальних правопорушень проти суспільної моралі вимагає від сучасних дослідників зосередження не тільки на проблематиці догматичного аналізу норми (суто кримінально-правовий підхід) чи аксіологічної оцінки існування та буття норми (кримінологічний або соціологічний підхід), але й інтегративного динамічного аналізу сутності та буття норми відносно різних учасників кримінальних правовідносин.

Ключові слова: моральність, суспільна мораль, кримінальні правопорушення проти суспільної моралі, антропологічний підхід, методологія.

Постановка проблеми. Дослідження кримінально-правової охорони суспільної моралі є складним процесом щодо вивчення соціальних передумов криміналізації діянь, які посягають на безпеку моральних відносин, особливостей формування сучасної концепції кримінально-правової охорони суспільної моралі та перспектив удосконалення норм законодавства про кримінальні правопорушення у відповідності із сучасною методологією загальнотеоретичної юриспруденції. Окремо розглядаються питання звільнення

від відповідальності та застосування інших засобів кримінально-правового впливу відносно правопорушників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальна проблематика кримінально-правової охорони моральності досліджувалася в працях таких учених, як: П. П. Андрушко, В.Т. Дзюба, О.В. Козаченко, Л.С. Кучанська, В.М. Куц, А.В. Ландіна, І.П. Лановенко, В.І. Меркулова, Г.І. Піщенко, Є.Л. Стрельцов, В.О. Туляков, В.І. Тютюгін, С.С. Яценко та ін.

Мета статті є висвітлення питань пов'язаних з методологією досліджень кримінальних правопорушень проти суспільної моралі в аспекті антропологічного підходу.

Виклад основного матеріалу. Питання кримінально-правової охорони суспільної моралі на кримінально-політичному рівні пов'язані із розглядом двох концептуальних проблем. Проблем визначення кримінально-правової охорони, та проблем визначення суспільної моралі чи моральності як об'єкту такої охорони. Мораль є формою свідомості суспільства і сферою свідомості окремого індивіда; мораль є базовою та необхідною передумовою становлення, удосконалення національного законодавства, за допомогою якого здійснюється ефективний правовий вплив на поведінку суб'єкта. Кримінальні правопорушення проти публічної моралі - це дії, які не відповідають загальним уявленням суспільства про нормальну соціальну поведінку та моральні цінності.

Під кримінально-правовою охороною моралі у антропологічному сенсі розуміють заходи по забезпеченню безпеки існуючих суспільних відносин та інтересів та утримання громадян від протиправних посягань шляхом визначення в кримінальному законі шкідливих для особи, суспільства та держави правопорушень та встановлення за їх вчинення кримінальних покарань та інших заходів кримінально-правового впливу. Слід підтримати позицію, що саме суб'єктом цих правопорушень усвідомлюється, що його поведінка має публічний характер і протирічить моральним нормам, які склалися в суспільстві. Більш того, він розраховує або ж допускає, що його поведінка буде негативно оцінена оточуючими, проте йде на це, керуючись власним розумінням своїх прав і свобод у суспільстві. Крім того, внутрішніми спонуканнями до будь-якої діяльності, певної поведінки виступають ідеали, переконання, принципи, які сформувалися у даної особи в процесі існування в соціумі. Мета кримінально-правової охорони суспільної моралі полягає у забезпеченні функціонування державної системи захисту моральних засад, наративів та цінностей спрямованих на економічно, психологічно та соціально здоровий спосіб життя. Мається на увазі комплекс норм, спрямованих на нейтралізацію негативного впливу мережевих факторів у інформаційному суспільстві, охорону традиційних цінностей від проявів пропаганди культу насильства та жорстокості, порнографії, хейтерства та булінгу, расової та національної ворожнечі, актів дискримінації.

Термін «мораль» (з лат. *moralis* - моральний, від *mores* - звичаї) - духовно-культурний механізм регуляції поведінки особистості та соціальних груп за допомогою уявлень про належне, в яких узагальнені норми, цінності, зразки поведінки, принципи ставлення до інших індивідів та соціальних груп. У теорії кримінального права «моральність» подекуди асоціюють із «громадською мораллю», «громадською моральністю», «суспільною мораллю» та «суспільною моральністю». При з'ясуванні ж співвідношення понять «мораль» і «моральність» встановлено, що мораль - це категорія суспільного значення, а моральність - категорія індивідуального значення, яка являє собою, насамперед, внутрішнє ставлення, визнання, міру реалізації норм моралі окремою людиною. ознаки суспільної моралі: це суспільні відносини; дані відносини формуються і розвиваються в суспільстві; ними забезпечується дотримання правил шанобливого ставлення одних людей до інших, сором'язливості, поваги до загальнолюдських цінностей, що утвердилися в суспільстві; недотримання моральних норм засуджується суспільством і веде до деградації особистості. Ми, спираючись на філософію Гегеля, вважаємо, що мораль є формою суспільної свідомості, а моральність - формою індивідуальної свідомості.

Суспільна мораль, точніше порядок охорони відносин захисту суспільної моральності розглядається кримінальним правом як родовий об'єкт кримінального правопорушення. З точки зору антропологічного підходу мова повинна йти про мораль як елемент індивідуального розвитку та суспільну моральність як елемент правопорядку. Основою для визначення співвідношення суспільної моралі та суспільної моральності має бути законодавчо закріплена позиція. Визначивши, що суспільна мораль - цілісна система етичних норм, правил поведінки, що склалися у суспільстві, та закріпивши в рамках КК України як об'єкт кримінально-правової охорони моральність, вважається, що законодавець виходив з того, що мораль - це суспільні відносини, які покликані реалізувати собою моральні норми та яким кримінальним правопорушенням проти моральності завдають шкоди. У КК України кримінальні правопорушення проти моральності поділяють на такі: кримінальні правопорушення, що посягають на основні моральні принципи у сфері духовного й культурного життя суспільства; кримінальні правопорушення, що посягають на відносини у сфері сексуальних стосунків; кримінальні

правопорушення, що посягають на суспільні відносини, які забезпечують принцип вільного розвитку особистості й умови нормального розвитку та виховання неповнолітніх. Зазначимо, що у даному випадку відбулася нормативна заміна терміну мораль, що носить суспільний характер терміном, індивідуальної моральності як властивості індивіда. З цього боку було б більш коректним саме застосування терміну «суспільна мораль». Проте законодавець усталено застосовує інші терміни.

На жаль, класичний підхід до оцінки суспільної небезпеки таких кримінальних правопорушень як втягнення в азартні ігри, розповсюдження окремих матеріалів, що пропагують порнографію, не відповідає дійсності. Межі втручання держави в особисте життя, особливості відповідальності за девіантну поведінку, гарантії прав, свобод, обов'язків, безпеки особистості, соціуму та держави визначаються завдяки пануючим в суспільстві моральним цінностям. Мораль, відповідно, передбачає стан і результат дотримання невизначеною кількістю осіб – членів суспільства правил переважно етичного, а також правового характеру, які визначають вимоги до поведінки людей у суспільстві, їх духовних та душевних цінностей та стосуються взаємної поваги, сором'язливості, поваги до культурних і інших цінностей суспільства. Мета кримінально-правової охорони суспільної моралі полягає у забезпеченні функціонування державної системи захисту моральних засад, нарративів та цінностей спрямованих на економічно, психологічно та соціально здоровий спосіб життя.

Мається на увазі комплекс норм, спрямованих на нейтралізацію негативного впливу мережових факторів у інформаційному суспільстві, охорону традиційних цінностей від проявів пропаганди культу насильства та жорстокості, порнографії, хейтерства та булінгу, расової та національної ворожнечі, актів дискримінації.

Основною гіпотезою дослідження є констатація можливості використання суб'єктних характеристик діяльності індивіда та толерантності її оцінки у інформаційному суспільстві в якості основи криміналізації діянь проти суспільної моралі, призначення покарання, звільнення від покарання та його відбування, декриміналізації та депеналізації. Не тільки суспільна небезпека, але й мережева дозволеність та підтримка індивідуальних девіацій робить можливою визнання діяння суспільно-небезпечним, чи навпаки суспільно-нейтральним, підсилює чи обмежує соціальну реакцію на нього.

Отже матеріальна ознака кримінального правопорушення (небезпека для держави та суспільства) детермінується значущістю аморальних практик для особистості (соціальної групи) нормативно підкріплюється, чи нейтралізується толерантністю до порушення даних норм у референтній групі (субкультури), чи у соціумі у цілому [1, С. 76].

Суспільна мораль як об'єкт кримінально-правової охорони є основою системи забезпечення реалізації безпекових функцій держави, гарантій суспільного розвитку, культурних основ життєдіяльності. Права і свободи особистості, її відповідальність перед суспільством формулюються, розвиваються та реалізуються виходячи із морального клімату у суспільстві. Саме тому кримінально-правова охорона суспільної моралі та індивідуальної моральності є важливим елементом розвитку сучасної правової держави.

Під моральною безпекою взагалі розуміється стан захищеності та стійкості основних джерел життєдіяльності та психічного та психіатричного самопочуття індивідів від суспільно небезпечних загроз. Особливо це важливо сьогодні з антропологізацією суспільних відносин задля формування нового інформаційного простору. Суспільна мораль є безпосереднім об'єктом низки кримінальних правопорушень у сучасному КК України. Поруч з цим, її регламентація та оцінка залежить від мережевого та індивідуального факторів. Толерантності до ЛГБТ суспільства у XXI столітті передували драконівські заходи щодо гомосексуалізму у СРСР та Німеччині. До речі відповідальність за розповсюдження порнографії теж пов'язана для країн колишнього СРСР з періодом сталінських законів. Проблема легалізації евтаназії досить не отримала схвалення у більшості країн світу. Немедичне вживання маріхуани стає нормою у окремих субкультурах. До того ж інституціоналізація аддикцій кореспондує незаконному обігу наркотиків та алкоголю, проституції та торгівлі людьми, а тренди ігроманії – розвитку організованої злочинності та корупції.

Кримінально-правова антропологія, на відміну від сталих уявлень у цій галузі, що пов'язують її існування із позитивістськими методами Ч. Ломброзо, — це приватна кримінально-правова теорія, яка вивчає співвідношення особистості й кримінального права, особистість як об'єкт дії права та її вимоги до права, структуру цінностей особистості та кримінального права як засобу утілення цих цінностей у суспільне

життя, прав людини та їх юридичного захисту кримінально-правовими заходами [1, С. 77].

Під антропологічним виміром кримінального права та політики слід розуміти людиноцентристську складову політики у сфері протидії кримінальним правопорушенням, з приводу розвитку та реалізації норм матеріального кримінального права, спрямованих на забезпечення безпеки суспільної моралі від найбільш небезпечних для відповідного суспільства посягань та індивідів.

Під правом у контексті людиноцентристського праворозуміння, пропонується розуміти орієнтовану на регулювання суспільних відносин різому (структурно-системна сукупність, цілісність) приписів справедливого обмеження свободи, засновану на вірі індивідів в наявність у них природних можливостей (прав, свобод) та обов'язків, як пов'язаних із державою, так і не маючих державного характеру.

Методологія антропологічного дослідження кримінально-правової норми Загальної частини Кримінального кодексу України базується на використанні знань про суб'єкта кримінальної відповідальності для притягнення та індивідуалізації відповідальності.

Методологія антропологічного дослідження кримінально-правової норми Особливої частини Кримінального кодексу України пов'язана із вирішенням питання, наскільки диспозиція складу кримінального правопорушення у та його санкція відповідає людиноцентристському підходу, офіційно вираженому в усталеному переліку основних прав та свобод людини та практиці Європейського суду з прав людини.

Кримінальне право у антропологічному вимірі зосереджується на кримінально протиправній поведінці як вольовому порушенні кримінального закону, вчиненому суб'єктом кримінального правопорушення, злочинному стані, як специфічній соціально-психологічній самоідентифікації особистості, який реалізується в усталеній кримінальній діяльності, злочинності як соціальному інституті, що реалізується у сукупності кримінально-правових відносин між державою, суспільством, потерпілими та третіми особами.

Системний аналіз кримінального права на основі антропологічного принципу в умовах розбудови громадянського суспільства тісно пов'язаний із вирішенням завдань, котрі стоять перед сучасним вітчизняним правознавством. Такий аналіз дозволяє уточнити потенціал юридичної науки, а також межі профілактич-

них можливостей правознавства на сучасному етапі через:

А) кримінальну політику у антропологічному вимірі;

Б) визначення концептів кримінального правопорушення і покарання через індивідуалізацію відповідальності;

В) визначення відповідності конструкції конкретних статей Особливої частини КК України правам і свободам людини (межі втручання).

Політика у сфері протидії цьому виду злочинності являє собою систему політико-правових заходів, спрямованих на зменшення рівня та динаміки розвитку кримінальних правопорушень усіма політичними, економічними заходами і правовими засобами (покарання, інші кримінально-правові заходи, заходи поводження з правопорушниками) з огляду на основні характеристики розвитку суспільства та моральних цінностей у ньому.

Об'єктом політики забезпечення безпеки відносин моральності як об'єкта кримінально-правової охорони виступає система антикриміногенної діяльності, спрямованої на протидію кримінальним правопорушенням проти моральності. У широкому вигляді це коло суспільних відносин, спрямованих на захист суспільної моральності від публічно-правових деліктів. Предметом політики забезпечення безпеки відносин моральності як об'єкта кримінально-правової охорони виступають собою конкретні заходи кримінально-правового впливу на суспільно небезпечні діяння у сфері безпеки моральності.

Висновки і пропозиції. Антропологічний вимір кримінальних правопорушень проти суспільної моралі вимагає від сучасних дослідників зосередження не тільки на проблематиці догматичного аналізу норми (суто кримінально-правовий підхід) чи аксіологічної оцінки існування та буття норми (кримінологічний або соціологічний підхід), але й інтегративного динамічного аналізу сутності та буття норми відносно різних учасників кримінальних правовідносин. Структура політики забезпечення безпеки відносин суспільної моралі та моральності як об'єкта кримінально-правової охорони включає в себе: 1) безпеку (збереженість) історико-культурної спадщини як сукупності найбільш значимих матеріальних носіїв духовності, що являє собою результат дії системи організаційних, юридичних та інших заходів, спрямованих на недопущення знищення, руйнування або пошкодження культурних цінностей, їхнього незаконного обігу

у вигляді протиправного переходу права власності; 2) безпеку моральних основ суспільства як систему захисту від руйнування національного менталітету українського народу у вигляді моральних основ нації, заснованих на них традицій і звичаїв, уявлень про справедливість, добро і рівність тощо; 3) релігійну безпеку особистості і суспільства як стан політико-правової захищеності та соціальної стабільності релігійних відносин, у тому числі свободи совісті і віро-

сповідання, невтручання держави та будь-кого у справи церкви, неприпустимість поширення в Україні деструктивних культів, діяльності тоталітарних сект тощо.

Список використаної літератури:

1. Бойченко В.П. Кримінально-правова охорона суспільної моралі в Україні: антропологічний вимір: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Одеса, 2021. 235 с.

Polyansky E. Yu., Boychenko V. P. Research methodology of criminal offenses against public morality: anthropological approach

The article deals with the methodology of research of criminal offenses against public morality in the aspect of the anthropological approach. It is noted that the criminal legal protection of morality in the anthropological sense should be regarded as measures to ensure the security of existing public relations and interests and to keep citizens from unlawful encroachments by defining in the criminal law offenses harmful to the individual, society and the state and establishing their commission of criminal penalties and other measures of criminal law influence. It is indicated that moral security is understood as the state of protection and stability of the main sources of life and mental and psychiatric well-being of individuals from socially dangerous threats. This is especially important today with the 'anthropologization' of social relations for the formation of a new information space. The methodology of anthropological research of the criminal law rules of the General Part of the Criminal Code of Ukraine is based on the use of knowledge about the subject of criminal liability to prosecute and individualize responsibility.

The methodology of the anthropological study of the criminal law rules of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine is connected with the question of how the disposition part of a criminal offense and its sanction part correspond to the human-centric approach, officially expressed in the established list of fundamental human rights and freedoms and the case-law of the European Court of Human Rights.

It is concluded that the anthropological dimension of criminal offenses against public morality requires modern researchers to focus not only on the issues of dogmatic analysis of the norm (pure criminal law approach) or axiological assessment of the existence and being of the rule (criminological or sociological approach), but also on the integrative dynamic and being of the rule regarding different participants of criminal legal relations.

Key words: *morality, public morality, criminal offences against public morality, anthropological approach, methodology.*